

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING “TASHKILIY-
IQTISODIY MEXANIZMI” TUSHUNCHASIGA TRANSFORMATSIYON
YONDASHUVLAR

Xolbayeva Marg‘uba Qazoqboyevna

mustaqil izlanuvchi,

E-mail – margubam1982@gmail.com, ORCID – 0009-0005-2399-4487

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi tushunchasining zamonaviy iqtisodiy sharoitdagi mazmuni transformatsion yondashuv asosida tadqiq etilgan. An'anaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning mazmuni resurslarni boshqarish, iqtisodiy rag'batlantirish, rejalashtirish va nazorat funksiyalari bilan chegaralangan bo'lsa, raqamli iqtisodiyot, innovatsion rivojlanish, biznes jarayonlarining platformalashuvi va bozor muhitining dinamik o'zgarishi ushbu mexanizmi qayta shakllantirishni talab qilishi asoslangan. Tadqiqotda transformatsion yondashuvning tashkiliy, iqtisodiy, raqamli, innovatsion, institutsional va strategik tarkibiy qismlari tizimlashtirilgan.*

Kalit so'zlar: *tadbirkorlik, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, transformatsiya, raqamli iqtisodiyot, innovatsiya, biznes jarayonlari, tadbirkorlik muhiti, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik, institutsional rivojlanish.*

Kirish. Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o'zgarishlar, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, global raqobatning kuchayishi va iste'molchilar ehtiyojlarining diversifikatsiyalashuvi tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish hamda boshqarishning mavjud mexanizmlarini takomillashtirishni obyektiv zaruratga aylantirmoqda. Zamonaviy sharoitda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligi nafaqat ishlab chiqarish va moliyaviy resurslarning mavjudligi, balki o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tezkor moslashish, innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish, yangi biznes modellarini shakllantirish hamda mavjud resurslarni qayta konfiguratsiya qilish qobiliyatiga ham bog'liq. Shu jihatdan tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini an'anaviy yondashuvlardan transformatsion yondashuvlarga o'tkazish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

An'anaviy iqtisodiy yondashuvlarda tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, odatda, tadbirkorlik faoliyatini boshqarish, resurslarni taqsimlash, moliyalashtirish, iqtisodiy rag'batlantirish, rejalashtirish va nazorat qilish vositalarining yig'indisi sifatida qaraladi. Bunday mexanizm nisbatan barqaror iqtisodiy muhit sharoitida muayyan natijalarni ta'minlashi mumkin. Biroq raqamli transformatsiya, elektron tijorat, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, platforma iqtisodiyoti va biznes jarayonlarining avtomatlashtirilishi natijasida tadbirkorlik faoliyatining mazmuni hamda uni boshqarish shartlari tubdan o'zgarmoqda. Natijada tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning faqat mavjud resurslarni samarali boshqarishga yo'naltirilishi tadbirkorlik

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

subyektlarining yangi iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanishi uchun yetarli bo'lmay qolmoqda.

Transformatsion yondashuv esa tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni dinamik va moslashuvchan tizim sifatida ko'rib, tadbirkorlik subyektlarining tashqi muhitdagi o'zgarishlarni aniqlashi, ularga moslashishi, ichki resurs va kompetensiyalarini qayta shakllantirishi hamda yangi qiymat yaratish imkoniyatlarini yuzaga chiqarishini nazarda tutadi. Bunda asosiy e'tibor mavjud biznes jarayonlarini saqlab qolishdan ko'ra, ularni bozor talabi va texnologik taraqqiyotga muvofiq ravishda yangilashga qaratiladi. Shunday qilib, transformatsion mexanizm tadbirkorlik faoliyatini "mavjud imkoniyatlardan foydalanish" bosqichidan "yangi imkoniyatlarni yaratish va ulardan foydalanish" bosqichiga olib chiqadi.

Bugungi kunda tadbirkorlik faoliyatining transformatsiyasi bir vaqtning o'zida bir nechta yo'nalishlarda amalga oshmoqda. Tashkiliy transformatsiya boshqaruv tuzilmasini moslashuvchanlashtirish va biznes jarayonlarini qayta tashkil etishni, iqtisodiy transformatsiya resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va yangi daromad manbalarini shakllantirishni, raqamli transformatsiya esa zamonaviy axborot texnologiyalarini biznes jarayonlariga integratsiya qilishni nazarda tutadi. Innovatsion transformatsiya yangi mahsulot, xizmat va biznes modellarini yaratishga, institutsional transformatsiya esa tadbirkorlik faoliyati uchun qulay huquqiy va iqtisodiy muhitni shakllantirishga yo'naltiriladi. Mazkur yo'nalishlarning o'zaro uyg'unligi tadbirkorlik faoliyatining barqaror rivojlanishi uchun yaxlit tashkiliy-iqtisodiy asos yaratadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida ham tadbirkorlikni rivojlantirish, xususiyl sektorning iqtisodiy faolligini oshirish, raqamli iqtisodiyotga o'tish va biznes yuritish shart-sharoitlarini takomillashtirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiyl tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy faolligini kuchaytirish, ularning innovatsion va raqamli imkoniyatlardan foydalanishini kengaytirish hamda yangi bozor segmentlariga kirishini ta'minlash tadbirkorlik siyosatining muhim yo'nalishlarini tashkil etadi. Bunday sharoitda tadbirkorlik subyektlarining tashkiliy va iqtisodiy imkoniyatlarini birlashtiruvchi, shu bilan birga, raqamli va innovatsion o'zgarishlarni hisobga oluvchi transformatsion mexanizmni shakllantirish alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Mazkur masalaning dolzarbligi, avvalo, tadbirkorlik subyektlarining tashqi muhitdagi tezkor o'zgarishlarga moslashish darajasi bilan belgilanadi. Bozor talabining o'zgarishi, yangi raqobatchilarning paydo bo'lishi, texnologiyalarning tez yangilanishi va iste'molchilarning raqamli xizmatlarga bo'lgan talabining ortishi tadbirkorlik subyektlaridan boshqaruv va iqtisodiy qarorlarni tezkor qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Shu sababli tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning samaradorligini baholashda nafaqat moliyaviy natijalar, balki innovatsion faollik, raqamlashtirish darajasi, tashkiliy moslashuvchanlik, mehnat unumdorligi, bozor qamrovi va raqobatbardoshlik kabi ko'rsatkichlarni ham hisobga olish lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik tahlil, guruhlash, induksiya va deduksiya, analiz va sintez kabi metod va usullardan foydalanildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi tushunchasi iqtisodiy fanlarda turli nazariy va metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Xorijiy adabiyotlarda mazkur masala, avvalo, tadbirkorlikning innovatsion tabiati, resurslardan samarali foydalanish, dinamik qobiliyatlar va raqamli transformatsiya nuqtayi nazaridan yoritilgan.

J.Schumpeter tadbirkorlikni iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholab, tadbirkorning yangi mahsulot, yangi texnologiya, yangi bozor va yangi tashkiliy shakllarni joriy etishdagi rolini asoslab bergan [1].

P.Drucker tadbirkorlikni innovatsiya bilan chambarchas bog'lab, tadbirkorning asosiy vazifasi o'zgarishlarni aniqlash va ulardan yangi imkoniyatlar yaratishdan iboratligini ta'kidlaydi [2].

D.Teece, G. Pisano va A. Shuen tomonidan ishlab chiqilgan dinamik qobiliyatlar konsepsiyasida korxonalarning raqobat ustunligi tez o'zgaruvchi muhitda ichki va tashqi kompetensiyalarni integratsiyalash, shakllantirish va qayta konfiguratsiya qilish qobiliyati bilan izohlanadi [3].

V.Vial raqamli transformatsiyani raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida tashkilotning qiymat yaratish jarayonlari, tuzilmasi va strategiyasida yuz beradigan tub o'zgarishlar sifatida izohlaydi [4].

O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari ham iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Sh.Sh. Shodmonov va U.V. G'afurov iqtisodiyotning nazariy asoslarini tadqiq etish jarayonida tadbirkorlik faoliyatining bozor iqtisodiyotidagi o'rni, iqtisodiy manfaatlar va xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining samaradorligi masalalariga e'tibor qaratgan [5].

A.O'lmasov va A. Vahobov tadbirkorlikni bozor iqtisodiyotining muhim institutsional elementi sifatida ko'rib, uning rivojlanishida mulkchilik, raqobat, bozor mexanizmlari va iqtisodiy manfaatlarning o'zaro ta'sirini yoritgan [6].

N.To'xliyev va boshqa mahalliy tadqiqotchilar tomonidan O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va iqtisodiy o'sish omillarini takomillashtirish masalalari o'rganilgan [7].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlik muhitini yaxshilash, xususiyl mulkni himoya qilish, kichik biznesni rivojlantirish va iqtisodiyotni raqamlashtirishga qaratilgan hujjatlari tadbirkorlik faoliyatining zamonaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini shakllantirishning institutsional asoslarini belgilaydi [8].

Tahlil va natijalar. Tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi iqtisodiy tizimdagi tarkibiy o'zgarishlar, bozor kon'yunkturasi, texnologik taraqqiyot va institutsional muhit bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmini faqat korxona ichidagi boshqaruv jarayonlari bilan chegaralash uning zamonaviy mazmunini to'liq ochib bermaydi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Tashkiliy-iqtisodiy mexanizm tadbirkorlik subyektining iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirish, mavjud resurslardan foydalanish, bozor imkoniyatlarini aniqlash, raqobat ustunliklarini shakllantirish va rivojlanish strategiyasini amalga oshirishni ta'minlovchi o'zaro bog'liq vositalar tizimi sifatida qaralishi lozim.

Transformatsion yondashuv ushbu mexanizmning mazmunini sifat jihatdan o'zgartiradi. Bunda asosiy e'tibor mavjud boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish bilan bir qatorda, yangi tashkiliy shakllar, biznes modellari, texnologiyalar, bozor kanallari va iqtisodiy rag'batlantirish vositalarini shakllantirishga qaratiladi. Natijada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mexanizmi statik emas, balki doimiy ravishda o'zgarib va takomillashib boruvchi tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Transformatsion yondashuvning muhim jihati tadbirkorlik subyektining tashqi muhitdagi o'zgarishlarga nisbatan **reaktiv emas, proaktiv** harakat qilishini ta'minlashdan iborat. Ya'ni tadbirkor faqat bozor talabining o'zgarishiga javob bermasdan, innovatsiyalar va yangi biznes modellardan foydalanish orqali yangi talabni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm tadbirkorlik subyektining mavjud holatini saqlab qoluvchi emas, balki uni yangi sifat bosqichiga olib chiqadigan vosita sifatida qaraladi.

1-jadval. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning transformatsion tarkibiy qismlari²⁷

Tarkibiy qism	Asosiy mazmuni	Transformatsion vazifasi
Tashkiliy	Boshqaruv tuzilmasi va biznes jarayonlari	Moslashuvchan boshqaruvni shakllantirish
Iqtisodiy	Moliyaviy va moddiy resurslar	Resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish
Innovatsion	Yangi mahsulot va texnologiyalar	Yangi qiymat yaratish
Raqamli	Raqamli platformalar va texnologiyalar	Biznes jarayonlarini raqamlashtirish
Institutsional	Huquqiy va me'yoriy muhit	Tadbirkorlik uchun qulay sharoit yaratish
Investitsion	Kapital va investitsiyalar	Modernizatsiyani moliyalashtirish
Marketing	Bozor va iste'molchi bilan munosabatlar	Yangi bozor segmentlarini egallash
Strategik	Uzoq muddatli rivojlanish	Barqaror raqobat ustunligini shakllantirish

Jadvaldan ko'rinadiki, transformatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizm bir nechta komponentlarning oddiy yig'indisi emas, balki ularning o'zaro integratsiyasiga asoslangan yaxlit tizimdir. Masalan, raqamlashtirish innovatsion komponent bilan, innovatsiya

²⁷Muallif ishlanmasi

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

investitsion komponent bilan, investitsiyalar esa iqtisodiy rag'batlantirish va institutsional muhit bilan chambarchas bog'liq.

Tashkiliy transformatsiya tadbirkorlik subyektining boshqaruv tizimi, funksional tuzilmasi, mehnatni tashkil etish shakllari va biznes jarayonlarini qayta ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Zamonaviy sharoitda haddan tashqari markazlashgan va qat'iy boshqaruv tizimlari bozorning tezkor o'zgarishlariga moslashishda qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shu sababli tadbirkorlik subyektlarida moslashuvchan boshqaruv, funksiyalarni optimallashtirish va qaror qabul qilish vakolatlarini tegishli darajalarga taqsimlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashkiliy transformatsiya jarayonida quyidagi yo'nalishlarni ustuvor deb hisoblash mumkin:

- ❖ boshqaruv darajalarini optimallashtirish;
- ❖ funksiyalarni raqamlashtirish;
- ❖ biznes jarayonlarini qayta loyihalashtirish;
- ❖ xodimlarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish;
- ❖ loyiha va jamoaviy boshqaruv usullaridan foydalanish;
- ❖ ichki va tashqi kommunikatsiyalarni raqamlashtirish;
- ❖ qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish.

Natijada korxonaning o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashuvchanligi ortadi. Tashkiliy transformatsiyaning yakuniy natijasi boshqaruv xarajatlarini kamaytirishdan tashqari, qaror qabul qilish tezligi va tashkiliy samaradorlikni oshirish orqali namoyon bo'ladi.

Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy mexanizmi daromad va xarajatlarni boshqarish, investitsiyalarni jalb etish, moliyaviy resurslardan foydalanish, foydani taqsimlash va iqtisodiy rag'batlantirish kabi jarayonlarni qamrab oladi. Transformatsion yondashuvda ushbu jarayonlar yangi texnologiyalar va biznes modellarning iqtisodiy samaradorligini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Bunda tadbirkorlik subyektining iqtisodiy samaradorligini quyidagi umumiy ko'rsatkich orqali baholash mumkin:

$$ES = \frac{\Delta D + \Delta X + \Delta M}{I}$$

bu yerda **ES** - transformatsion jarayonlarning iqtisodiy samaradorligi; **ΔD** - qo'shimcha daromad; **ΔX** - xarajatlarni qisqartirishdan olingan samara; **ΔM** - qo'shimcha marjinal daromad; **I** - transformatsiyaga yo'naltirilgan investitsiyalar.

Ushbu ko'rsatkich tadbirkorlik subyektining transformatsiyaga sarflagan investitsiyalaridan qanday iqtisodiy natija olganligini baholash imkonini beradi. Ko'rsatkichning yuqori qiymati transformatsion investitsiyalarning iqtisodiy jihatdan samarali ekanligini ko'rsatadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi tadbirkorlik faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini tubdan o'zgartirmoqda. Elektron tijorat, raqamli to'lovlar, CRM va ERP tizimlari, bulutli xizmatlar, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili tadbirkorlik subyektlarining ichki va tashqi faoliyatini integratsiyalash imkonini bermoqda.

Raqamli transformatsiyaning iqtisodiy samarasi uchta asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, operatsion jarayonlarni avtomatlashtirish orqali xarajatlar qisqaradi. Ikkinchidan, raqamli kanallar orqali yangi iste'molchilarga chiqish imkoniyati kengayadi. Uchinchidan, ma'lumotlardan foydalanish asosida boshqaruv qarorlarining sifati oshadi.

Shuningdek, raqamlashtirish kichik va o'rta biznes uchun bozorga kirish to'siqlarini qisqartiradi. An'anaviy savdo infratuzilmasiga katta investitsiya kiritmasdan elektron platformalar orqali mahsulot va xizmatlarni kengroq bozorda taklif qilish mumkin. Bu esa tadbirkorlik faoliyatining hududiy chegaralarini kengaytirib, raqobat muhitini kuchaytiradi.

Transformatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizmida innovatsiya asosiy rivojlanish omillaridan biri hisoblanadi. Innovatsiya faqat yangi mahsulot ishlab chiqarish bilan chegaralanmaydi. U xizmat ko'rsatish usullari, marketing, logistika, moliyalashtirish, boshqaruv va biznes modelining o'zgarishini ham qamrab oladi.

Tadbirkorlik subyekti uchun innovatsion transformatsiyaning asosiy natijasi yangi qiymat yaratish bilan bog'liq. Masalan, raqamli platforma asosidagi biznes model mijoz va sotuvchi o'rtasidagi vositachilik xarajatlarini qisqartirishi, ma'lumotlar asosida individual takliflarni shakllantirishi va yangi daromad oqimlarini yaratishi mumkin.

Shu sababli tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mexanizmi innovatsion g'oyalarni aniqlashdan tortib, ularni tijoratlashtirishgacha bo'lgan jarayonlarni qamrab olishi kerak:

2-jadval. Tadbirkorlik faoliyatining transformatsion rivojlanishini baholash ko'rsatkichlari²⁸

Yo'nalish	Asosiy ko'rsatkich	Transformatsion natija
Raqamlashtirish	Raqamli texnologiyalardan foydalanish ulushi	Jarayonlar tezlashadi
Innovatsiya	Innovatsion mahsulotlar ulushi	Yangi qiymat yaratiladi
Investitsiya	Transformatsion investitsiyalar hajmi	Modernizatsiya kuchayadi
Tashkilot	Qaror qabul qilish tezligi	Moslashuvchanlik oshadi
Bozor	Mijozlar qamrovi	Bozor ulushi kengayadi
Mehnat	Mehnat unumdorligi	Resurs samaradorligi oshadi
Moliya	Investitsiyalar rentabelligi	Iqtisodiy qaytim oshadi

²⁸Muallif ishlanmasi

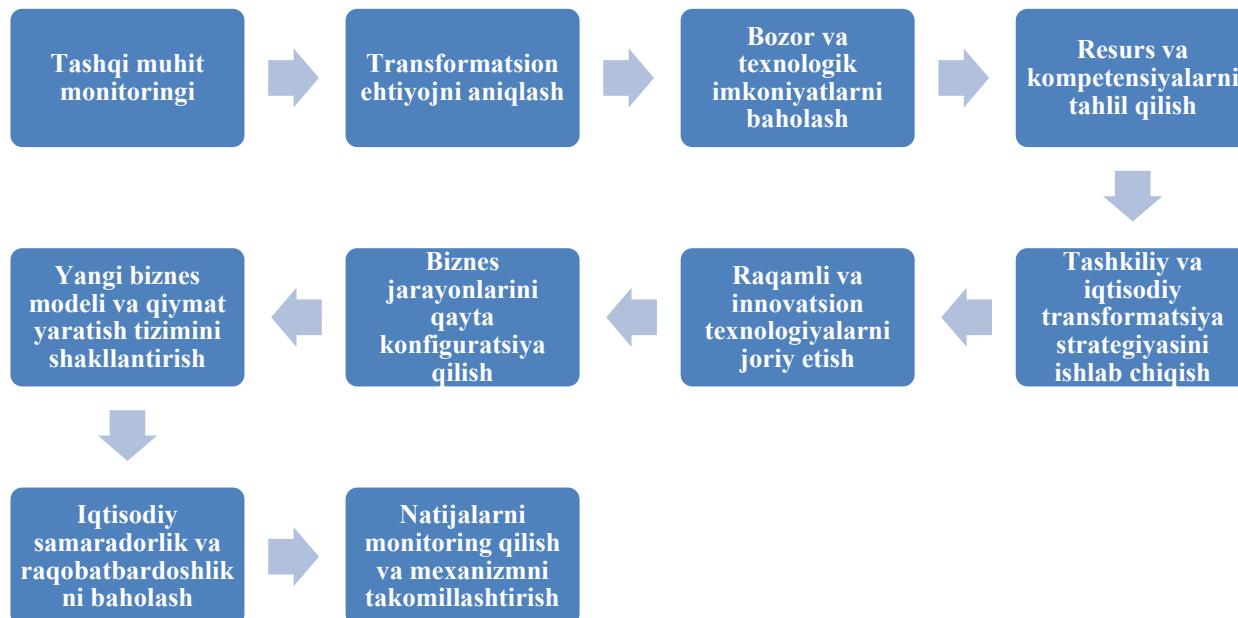

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Raqobat	Bozor ulushi	Raqobat kuchayadi	ustunligi
---------	--------------	-------------------	-----------

Yuqoridagi tahlillar asosida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning transformatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini quyidagi mantiqiy ketma-ketlikda ifodalash mumkin:

Shu asosda transformatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning umumiy samaradorligini quyidagi munosabat orqali ifodalash mumkin:

$$M_{TI} = f(T, O, E, I, D, R)$$

bu yerda **T** - texnologik transformatsiya; **O** - tashkiliy moslashuvchanlik; **E** - iqtisodiy samaradorlik; **I** - innovatsion faollik; **D** - raqamlashtirish darajasi; **R** - raqobatbardoshlik.

Demak, tadbirkorlik faoliyatining transformatsion rivojlanishi alohida bir yo'nalishning rivojlanishiga emas, balki tashkiliy, iqtisodiy, innovatsion va raqamli komponentlarning o'zaro muvofiqlashgan holda rivojlanishiga bog'liq. Aynan ushbu integratsiya tadbirkorlik subyektining o'zgaruvchan bozor sharoitida barqaror faoliyat yuritishi va uzoq muddatli raqobat ustunligiga ega bo'lishining muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiy sharoitda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini an'anaviy yondashuvlar asosida shakllantirish yetarli darajada samarali natija bermaydi. Raqobatning kuchayishi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, iste'molchilar talabining o'zgarishi va biznes jarayonlarining transformatsiyalashuvi tadbirkorlik subyektlaridan doimiy moslashuvchanlik va innovatsion faollikni talab qilmoqda. Shu sababli tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni tadbirkorlik subyektining o'zgaruvchan muhitga moslashishi, resurs va kompetensiyalarini qayta konfiguratsiya qilishi hamda yangi iqtisodiy qiymat yaratishini ta'minlovchi dinamik tizim sifatida shakllantirish maqsadga muvofiq.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Tadqiqotda taklif etilgan transformatsion yondashuv tashkiliy, iqtisodiy, innovatsion, raqamli, investitsion, marketing va institutsional komponentlarning o'zaro integratsiyasiga asoslanadi. Mazkur komponentlarning uyg'un rivojlanishi tadbirkorlik subyektlarining bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirish, boshqaruv qarorlarini tezlashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshilash va raqobatbardoshlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijasida tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning transformatsion mazmuni quyidagi asosiy xususiyatlar bilan ifodalanishi aniqlandi: birinchidan, mexanizm statik emas, balki dinamik xarakterga ega; ikkinchidan, uning asosiy vazifasi mavjud resurslardan foydalanish bilan bir qatorda yangi imkoniyatlarni yaratishdan iborat; uchinchidan, raqamli va innovatsion texnologiyalar mexanizmning qo'shimcha emas, balki strategik komponentiga aylanadi; to'rtinchidan, boshqaruv jarayonlarida reaktiv yondashuvdan proaktiv yondashuvga o'tish talab etiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Korxonalarda tashqi muhit monitoringi, bozor tendensiyalarini tahlil qilish va ichki resurslarni qayta konfiguratsiya qilishga asoslangan moslashuvchan boshqaruv tizimini shakllantirish maqsadga muvofiq.

2. Elektron tijorat, CRM, ERP, raqamli to'lovlar, ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish tadbirkorlik subyektlarining operatsion samaradorligi va bozor imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilishi lozim.

3. Yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish, texnologik yangilanish va innovatsion biznes modellarini joriy etishga yo'naltirilgan investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish zarur.

4. Tadbirkorlik subyektlari tomonidan raqamlashtirish va texnologik modernizatsiyaga yo'naltirilgan mablag'larning samaradorligini qo'shimcha daromad, xarajatlarni qisqartirish, mehnat unumdorligi va bozor qamrovi kabi ko'rsatkichlar orqali baholash tavsiya etiladi.

5. Kichik va o'rta biznes vakillari uchun raqamli marketing, elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar, biznes-analitika va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish bo'yicha amaliy o'quv dasturlarini kengaytirish lozim.

6. Hududlarda tadbirkorlik subyektlariga biznesni raqamlashtirish, innovatsion loyihalarni ishlab chiqish, investitsiya jalb qilish va yangi bozor segmentlariga chiqish bo'yicha maslahat va amaliy xizmatlar ko'rsatuvchi markazlarni shakllantirish maqsadga muvofiq.

7. Davlat dasturlarida faqat ajratilgan kredit yoki moliyalashtirish hajmini emas, balki yaratilgan ish o'rinlari, yangi loyihalar, qo'shimcha daromad, eksport, innovatsion mahsulotlar va mehnat unumdorligi kabi yakuniy natijalarni asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari sifatida belgilash lozim. Amaldagi hududiy dasturlarda kreditlar, mikroloyihalar va yangi ish o'rinlari bo'yicha maqsadli indikatorlarning qo'llanilishi ushbu yondashuvni natijaviy ko'rsatkichlar bilan yanada kuchaytirish imkonini beradi.

8. Taklif etilgan **TI integral indeksi** asosida tadbirkorlik subyektlarining raqamli, innovatsion, tashkiliy va iqtisodiy transformatsiya darajasini davriy baholab borish hamda natijalarga ko'ra rivojlanish strategiyasini yangilash tavsiya etiladi.

Shu nuqtayi nazardan, transformatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni tadbirkorlik faoliyatining uzoq muddatli raqobatbardoshligi, innovatsion faolligi va iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi kompleks rivojlanish vositasi sifatida qarash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press. https://schumpeter.info/quellen/TED.pdf?utm_source
2. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row. https://www.routledge.com/Innovation-and-Entrepreneurship/Drucker/p/book/9780750685009?utm_source
3. Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. Strategic Management Journal, 18(7), 509–533. [https://sms.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/\(SICI\)1097-0266\(199708\)18:7%3C509::AID-SMJ882%3E3.0.CO;2-Z](https://sms.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7%3C509::AID-SMJ882%3E3.0.CO;2-Z)
4. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. The Journal of Strategic Information Systems, 28(2), 118–144. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0963868717302196?via%3Dihub>
5. Shodmonov, Sh. Sh., & G'afurov, U. V. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-Moliya. https://library.tiiame.uz/resources/01HMG7PMNV7K9J6F5VMEE1A3Z8?utm_source
6. O'lmasov, A., & Vahobov, A. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Sharq. https://akbt.urdu.uz/uz/books/667?utm_source
7. To'xliyev, N. va boshq. O'zbekiston iqtisodiyoti. Toshkent. https://akbt.urdu.uz/uz/books/3589?utm_source
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va xususiy sektorni qo'llab-quvvatlashga oid normativ-huquqiy hujjatlar. https://lex.uz/?utm_source